

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN ÖĞRETMEN ADAYLARIN “EDEBİYAT” HAKKINDAKİ METAFORLARI

Nermin YAZICI*

Özet

Bu çalışmada Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunlarının “edebiyat” kavramına ilişkin kullandıkları metaforların incelenmesi hedeflenmektedir. Metaforlar bir şeyi başka bir şeye göre anlama kavuşturan yapılardır ve bir dilsel etkinlik olarak edebiyatın temel kavramlarından. Eğitimi ve öğretimi yapacakları alana (edebiyat) ilişkin, bu alandan mezun öğretmen adaylarının metafor kullanımlarını ele alan bu nitel çalışmanın örneklemini Başkent Üniversitesi’nde Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek lisans programında yer alan 77 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcılardan kendilerine verilen “edebiyat benzer, çünkü” şeklindeki açık uçlu ifadeyi tamamlamaları istenmiş ve birden fazla metafor kullanabilecekleri belirtilmiştir. Çalışmanın bulguları “edebiyat”ı betimlemek için kullanılan metaforların olumlu içerik taşıdığını, kavramın kimi özelliklerinin ön plana çıkarıldığını ve metafor seçiminde cinsiyet farklılıklarının olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Metafor, algı, edebiyat, eğitim, öğretmen adayları*

Giriş

Aristoteles’ten günümüze kadar bir süs ya da sadece bir dil meselesi olarak algılanan metafora (Yun. metaphora; benzetme, teşbih, eğretilme, istiare, deyim aktarmı, mecâz), son yarım yüzyılda bilim felsefecileri ve dilin toplumsal kullanımı konusunda inceleme yapanların daha kuşkucu biçimde yaklaştığını belirten Sennett (2005), fiziksel bir sürecin ya da toplumsal bir olgunun zihinsel bir modelini oluştururken, düşünmenin tek yolunun metaforlarla düşünmek olduğu bir noktaya gelindiğine inanmaya başlanıldığını belirtmektedir. Çağdaş Metafor Teorisi de metaforun sadece bir dil, sözcük sorunu olmadığını; insanın düşünme sürecini, zihinsel etkinliğini yönlendiren, biçimlendiren, yapılandıran bir araç olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu gelişmelerin etkisiyle edebiyat ve dilbilim kapsamında ele alınan metafor çalışmaları disiplinler arası çalışmaların merkezine yerleşmiş; son yıllarda hem sosyal bilimlerde hem de örgüt analizlerinde artan ilginin konusu ve merkezi olmuştur (Çelikten, 2006).

Metaforun, bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek olduğunu söyleyen Lakoff ve Johnson (2005) tecrübelerimizi yapıya kavuşturan bir etkinlik olarak metaforun, gerçekliği kurmadaki işlevine dikkat çeker ve insanın düşünme sürecinin metaforik olduğunu belirtir. Metafor kullanımı, genel olarak dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimidir (Morgan, 1998).

* Yrd. Doç. Dr., Eğitim Fakültesi Başkent Üniversitesi,

Bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada işe koşabileceği güçlü zihinsel araçlardır (akt. Çelikten: Yob, 2003). Dolayısıyla metaforlar, durumların ve olayların algılanma biçimini etkilediği için gerçekleri yeniden tanımlamak ve problem durumlarını yeniden kavramsallaştırmayı teşvik etmek için kullanılabilirler (akt. Cerit: Goldstein, 2005). Literatürde, eğitim bilimleri alanında yer alan kimi çalışmalara (Balcı, 2001; Saban, 2004; Cerit, 2008; Töremen-Döş, 2009) bakıldığında bir kavrama ilişkin algılamaları betimlemede yararlanacağımız metaforların dil açısından önemli bir araştırma konusu olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın temel varsayımı, insanın var oluş koşullarıyla ilişkisini düzenleyen düşünsel yapıların aktarımında ya da inşasında önemli rol oynayan metaforların, öğretmen adaylarının alanlarına ilişkin algılamalarını betimlemek açısından da önemli bir değişken olabileceğidir. Araştırmanın temel amacı ise yukarıda kısaca aktarılan kuramsal çerçeve ışığında, kendisi de son derece soyut ve geniş bir kavram olan “edebiyat”ın bu alanda eğitim almış kişilerce nasıl bir metaforik anlatıma büründürüldüğünün betimlenmesi ve “edebiyat” kavramıyla ilişkilendirilen metaforların incelenmesidir.

Metot

Araştırmanın örnekleme kolay ulaşılabilir örneklem yöntemidir (Patton, 1990; Şimşek ve Yıldırım, 2005). Araştırmaya, Başkent Üniversitesi’nde Ortaöğretim Alan Öğretimi Tezsiz Yüksek Lisans programında bulunan ve Türkiye’nin farklı Türk Dili Edebiyatı Bölümlerinden mezun 77 öğretmen adayı katılmıştır. 49 kadın, 28 erkek katılımcıdan oluşan öğretmen adaylarının 23’ü merkezdeki (Ankara:20, İzmir:3) üniversitelerden mezundur. Mesleki deneyimi eğitim sürecindeki sınırlı deneyime dayanan ve eğitim formasyonu programının hemen başında olan katılımcılardan, üzerinde “Edebiyat benzer, çünkü” şeklinde açık uçlu bir ifade bulunan formları doldurmaları istenmiş ve birden fazla metafor kullanabilecekleri söylenmiştir. Dağıtılan formlarda katılımcılardan cinsiyet, mezuniyet yılı ve mezun oldukları üniversiteleri belirtebilecekleri demografik sorulara da yer verilmiştir. Uygulama bir ders saati içinde gerçekleştirilmiş ve zaman sınırlaması yapılmamıştır. Veriler iki farklı amaç doğrultusunda analiz edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen metaforlar öncelikle *nitelikleri* açısından sınıflandırılmış; ikinci bir analizde ise metaforların *kullanım gerekçeleri* açısından sınıflandırılması yapılmıştır. Sınıflamalar yüzdeler üzerinden verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Analiz sonuçları 77 katılımcının 60 farklı metafor kullandığı göstermiştir. Bu metaforların toplam kullanım sıklığı 100’ dür. (Bkz. Tablo 1.).

Katılımcıların kullandığı 60 metaforun tümü olumlu nitelik taşımaktadır. Kullanılan metaforların %67’si somut, %33’ü soyut kategorisi altındadır. Elde edilen bu kategoriler metaforun dil içindeki kullanım amacıyla örtüşmektedir ve bizim çalışmamızda da, bir şeyi başka bir şeye göre anlama; kimi zor kavram, olay, durum ya da olguları daha anlaşılır kılma işlevini üstlenen metaforun daha çok somutlaştırma eğilimiyle kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın örneklem boyutunun sınırlılığı ve elde edilen metafor kategorileri dikkate alınarak tartışma bölümünde en yüksek sıklıkla ifade edilen “uzam” kategorisi, “hayat” ve “insan” metaforları ele alınmış, daha düşük sıklıkta kullanılanlar tartışmaya dahil edilmemiştir.

Tablo 1. Metaforların niteliksel sınıflaması

METAFOR	SIKLIK	f	K	E	Cinsiyet	SOYUT (%33)					SOMUT (%67)										
						Kavram (%25)		Eylemler (%8)		Canlı (%18)			Cansız (%49)								
						Duragan Eylem (%2)	Dinamik Eylem (%6)	İnsan (%9)	Hayvan (%2)	Bitki (%7)	Doğal Varlık (%29)	Kültürel Varlık (%20)									
Deniz	8	5	3																		
Okyanus	3	2	2																		
Nehir	3	1	2																		
Dünya	2	2	2																		
Orman	1	1	1																		
Ova	1	1	1																		
Liman	3	-	3																		
Lokanta	1	1	1																		
Bina	1	1	1																		
İnsan (6) yeni doğan bebek/ insan (2)	8	8	-																		
Sevgili	1	1	-																		
Kuş sürüsü	1	1	1																		
Ari	1	1	1																		
Ağaç	5	2	3																		
Nar	1	1	1																		
Gül	1	1	1																		
Güneş	3	2	1																		
Su	3	1	2																		
Yağmur	1	1	1																		
Gökkuşuğu	1	1	1																		
Işık	1	1	1																		
Bulut	1	1	1																		
Buzdağı	1	1	1																		
Duyar	1	1	1																		
Saat	1	1	1																		
Eimas	1	1	1																		
Oyuncak	1	1	1																		
İlaç	1	1	1																		
Ekmeç	1	1	1																		
Çorba	1	1	1																		

◆ Nermin YAZICI

+ + + + + + +

Baharat	1	-	1	
Şarap	1	1	-	
Beyaz bir kağıt	1	1	-	
Heykel	1	1	-	
Resim	1	1	-	
Güzel bir tablo	1	1	-	
Ayna	2	1	1	
Hayat	9	5	4	+
Aşk	2	1	1	+
Rüya	2	1	1	+
(iyi söylenmiş bir) yalan	1	-	1	+
Masal	1	-	1	+
Evlilik	1	1	-	+
Annelik	1	1	-	+
Mevsimler	1	1	-	+
Zaman	1	1	-	+
Sonsuzluk	1	-	1	+
Spor	1	-	1	+
Bigbang	1	-	1	+
Yolculuk	1	1	-	+
(Yüksek maaşlı) emeklilik	1	-	1	+
(Çoğunluk içinde)yalnızlık	1	-	1	+
Su içmeye	1	1	-	+
Kırlarda suluksuz gezme	1	1	-	+
Meyve bahçesinde dolaşma	1	-	1	+
Akıntıya karşı kürek çekme	1	-	1	+
Karlı havada aç kurtlardan kaçma	1	-	1	+
Fırtınalı havada liman arama	-	1	-	+
Güzellik karşısında susma	1	-	1	+
Kendini keşfetme	1	1	-	+
TOPLAM	100	49	28	

Tablo 1.de görüldüğü gibi somut/cansız varlıklar kategorisi en belirgin yığılımı (%49) oluşturmaktadır. Bu sınıflamada tabloda da metaforların yanında "uzam" olarak işaret ettiklerimiz kategorik olarak anlamlı bir yığılım (%22) sergilemektedir. Edebiyat kavramının genişliği, içerdiği çeşitlilik ve dinamizm özellikle "doğal uzamlar"la (%18) ifade edilmekte, öyle ki bu uzamlar zaten oldukça büyük olmalarına rağmen çoğunda bu özelliklerini güçlendiren sıfatlarla bir arada kullanılmaktadır: "engin deniz", "uçsuz bucaksız deniz"; "sonsuz büyüklükte bir okyanus", "uçsuz bucaksız bir okyanus"; "uçsuz bucaksız ova", vb. Doğal uzam kategorisi altında en yüksek sıklıkla belirtilen metafor "deniz" (%8)'dir.

Metaforlar içinde en yüksek sıklığı alan "hayat" (%9) olmuştur. Bu metaforun edebiyatı yansıtan bir alan olması, onun çeşitliliğine uygunluğu ve hem alan hem zamansal genişliği nedeniyle sıklıkla seçildiğini düşündürmektedir. Benzer şekilde "hayat" metaforundan sonra ikinci en yüksek sıklığı, "insan" (%8) metaforu almaktadır. Edebiyat kavramı onu üreten, var eden; çok yönlü ve karmaşık varoluşuyla insan öznesine benzetilmektedir. Burada, veri analizinde en yüksek sıklıkları alan "hayat" ve "insan" metaforlarının aralarındaki güçlü anlamsal ilişki dikkat çekicidir. Edebiyatı üreten insan ve onun varoluş zemini olarak "hayat"ın "edebiyat" metaforu olarak seçilmesi metaforik olarak kullanımından ziyade edebiyatın kaynağını tanımlama yönelimi içerdiğini düşündürmektedir.

"İnsan" metaforu kullanımında son derece dikkat çekici olan ve sadece bu metafor üzerinde açıkça görülebilen bir nokta da metaforun cinsiyete duyarlı bir dağılım göstermesidir. Bu metafor yalnızca kadın katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Tablo 1'de de görüleceği gibi kategori oluşturan metaforların çoğunda cinsiyetler arasında benzer kullanım sıklıkları gözlenmektedir. Örneğin okyanus, deniz, ırmak gibi metaforlar hem erkek hem de kadın katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Benzer şekilde "hayat" metaforu 9 kez kullanılmış ama neredeyse cinsiyetler arasında eşit dağılmıştır (K: 5, E: 4). Bu kadar sık kullanılan "insan" metaforunun erkek katılımcılar tarafından hiç tercih edilmemesi dikkate değerdir. Ayrıca "insan" metaforu iki farklı kadın katılımcı tarafından "yeni doğan bebek" ve "yeni doğan insan" şeklinde kullanılmış ve bu kullanımlar "insan" metaforu olarak değerlendirilseler de Tablo 1.'de ayrı biçimde gösterilmiştir. Kadın adayların kullandığı "annelik", "evlilik" gibi yaşamın devamlılığını, sürekliliğini işaret eden metaforlar da dikkate alındığında metafor seçiminde cinsiyet farklılıklar olduğu öne sürülebilir.

Tablo 2. Metafor Gerekçe Kategorileri ve Metaforlar

Metafor Gerekçe Kategorileri	Metaforlar
Çeşitlilik/Farklılık	nehir (3), deniz (7), okyanus (2), ova, orman, dünya, bulut, gökkuşağı, insan (3), ağaç (3), nar, meyve bahçesi, kuş sürüsü, güzel bir tablo, kağıt, hayat (7), mevsim, evlilik, lokanta, ilaç, baharat, karışık çorba
Snursuzluk/Genişlik	Alan okyanus (3), deniz (6), ova, aşk, hayat, dünya, zaman, güneş, masal
Dinamizm/Hareketlilik	Zaman yolculuk, hayat, güneş, duvar, nehir (2), masal, emeklilik, sonsuzluk
Kaynak	Değişim okyanus, nehir, dünya, aşk, sevgili, yeni doğan bebek, bulut, evlilik, deniz, insan
Öğretici/Eğitici /Aydınlatıcı	Gelişim gül, insan (2), ağaç (2), spor, meyve
	Hayat Kaynağı su içmek, su (2), yağmur, ağaç, güneş (2), ekme, deniz, ilaç, liman (2), oyuncak
	Güzellik/Etkileyicilik ışık, annelik, yağmur, güneş (2) Estetik
	İnsan Üretimi/Özgünlük güzel bir tablo, sevgili, kendini keşfetme, şarap, mevsim, kırlarda soluk suz gezmek, orman, güneş, baharat, spor, aşk, big bang, elmas, güzellik karşısında susma
Estetik	Kurnaca aşk, bina, heykel, keğit, arı, meyve, elmas, çoğunluk içinde yalnızlık kendini keşfetme, masal, yalan
	Yansımalar rüya (2), hayat (5), saat, insan (2), bulut, heykel, ayra (2), resim
	Giz rüya (2), insan (3), buzdağı
	Estetik İfade akıntıya karşı kürek çekme, karlı bir havada aç kurtlardan kaçma, fırtınalı havada liman arama, güzellik karşısında susma, kırlarda soluksuz gezmek

Araştırmanın önemli amaçlarından bir diğeri de katılımcıların "edebiyat" kavramı için kullandıkları metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin bilgilerin analizidir. Bu amaçla araştırmada metaforların niteliksel kategorizasyonunun yanısıra bu metaforların seçilmesine ilişkin gerekçeler de kategorize edilmiştir (Bkz. Tablo 2.). Bu sayede gerekçeler arasındaki benzerlikler kategorize edilebilmiş ve metafor seçimindeki motivasyonlar belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi farklı metaforlar benzer gerekçelerle kullanılmakta ve aynı zamanda tek bir metafor da özelliklerinin genişletilmesiyle aynı anda farklı gerekçeleri barındırabilmektedir (metaforların yanındaki sayılar kullanım gerekçelerinin sıklığını göstermektedir).

Tablo 2'de yer alan gerekçe kategorilerine ve bu kategorilerin içerdiği metaforlara bakıldığında, gerekçeler arasında bir hiyerarşinin bulunduğu gözlenmektedir. Edebiyat kavramı için bilindik/geleneksel nitelikler (içeriğinin çeşitliliği, genişliği, sınırsızlığı; köklü bir geçmişten geleceğe uzanan kalıcılığı, sürekliliği; üretildiği toplumsal koşulları içeren değişim ve gelişimi; pedagojik rolü; insanın ruhsal ihtiyaçlarına kaynaklık etmesi, vs.) alışıldık ya da kanonik olarak nitelendirilebileceğimiz metaforlarla sunulmaktadır. Ör.: *Edebiyat engin denizlere benzer, çünkü sonsuz bir bilgi birikimidir. Öğrenilenin ucu bucağı yoktur. Her gün yeni bilgi; her yeni bilgide farklı duyuş vardır.* Bu analizde elde edilen belki de en dikkat çekici bulgu edebiyatın daha az fark edilebilir yanlarına değinen kimi katılımcıların soyutlama düzeyi daha yüksek metaforlar kullanmaları olmuştur. Edebiyatın hem bir mücadele alanı, hem varlığı koruyan bir sığınak hem de bireyselleşme alanı olduğunu anlatan metaforlar eylem anlatan yüksek düzeyli soyutlama içermekte ve daha rafine edilmiş metaforlarla sunulmaktadır. Ör. *Edebiyat akıntıya karşı kürek çekmeye benzer; çünkü bu zorluğu üstlenmek cesaret ve büyük emek ister. Edebiyat karlı bir havada aç kurtlardan kaçmaya benzer; çünkü edebiyat fırtınalı havada liman aramaktır. Edebiyat çoğunluk içersinde yalnızlığa benzer, çünkü edebiyatı anlayan yok denecek kadar azdır.*

Sonuç ve Öneriler

Verileri sınırlı bir örneklemden alınan ve bu nedenle bir ön çalışma olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz çalışmamızın sonuçlarının dikkatle genellenmesi gerekmektedir. Benzer çalışmaların daha büyük örneklerle daha geçerli sonuçlar üreteceği açıktır. Söz konusu kısıtlılıklar nedeniyle bu araştırmada taşra ve merkez üniversitelerden mezun adaylar arasında metafor kullanımları açısından bir karşılaştırma yapmak da mümkün olmamıştır.

Eğitim aldıkları ve eğitimini verecekleri alanla ilgili metafor üretmesi istenen katılımcı grubunun farklı alanda eğitim almış benzer demografik özellik taşıyan bir başka grupla karşılaştırılmasını hedefleyen olası çalışmaların alan eğitiminin katkısı ya da niteliği açısından kimi önemli verilere ulaşmaya olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılması önerilen bu çalışmalarda niteliksel yöntemlerin yanı sıra niceliksel yöntemlerin de kullanılmasının gerek yöntem gerekse bulgu zenginliği açısından yararlı olacağı öne sürülebilir.

◆ Nermin YAZICI

Kaynakça

- BALCI, A., (2001), “Öğrenci, Öğretmen ve Velilerin Okul Kavramlaştırmaları; Okul’un Metaforik Analizi”, **X. Ulusal Eğitim Bilimleri Sempozyumu**. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- CERİT, Y., (2008), “Öğretmen Kavramı ile İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 6 / 4, 693-712.
- ÇELİKİTEN, M. (2006), “Kültür ve Öğretmen Metaforları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, 269-283.
- LAKOFF, G., Johnsson, M., (1980), **Metaphors We Live**, Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, G., M. Johnson, (2005), **Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil**, [Çev: G. Y. Demir], İstanbul: Paradigma Yayınları.
- MORGAN, G., (1998), **Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor**, [Çev: G. Bulut], İstanbul: MESS Yayınları.
- PATTON, M. Q., (1990), **Qualitative Evaluation and Research Methods**, California: Sage Publication.
- SABAN, A., (2004), “Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Öğretmen” Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2 / 2, 131-155.
- SENNETT, R., (2005), **Otorite**, [Çev: Kamil Durand], İstanbul: İmge Yayınevi.
- TÖREMEN, F. İ. Döş, (2009), “İlköğretim Öğretmenlerinin Müfettişlik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB) Dergisi**, (Educational Sciences: Theory & Practice), 9, (4), 1973-2012

THE METAPHORS ABOUT LITERATURE OF CANDIATE TEACHERS ‘ GRADUATES FROM DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Nermin YAZICI*

Abstract

This study aims at analyzing metaphors on the concept of "literature" by graduates of Turkish Language and Literature Departments. Metaphor, the use of a word instead of another, as a language act is one of the basic concepts of literature. In this study, on the use of metaphors by teachers-to-be, qualitative research method has been applied. Sampling is made up of 77 teachers-to-be who attend to Başkent University, Master's Program Without a Thesis on Secondary Education Department. The participants, having been asked to complete the open ended expression: "literature is similar to..... because.....", were informed that they could use more than one metaphor. Results indicate that metaphors used to define "literature" are of positive content; that some features of the concept are highlighted; and that there may be gender differences in the choice of metaphors.

Key Words: Metaphor, perception, literature, education, teachers-to-be

* Assistant Prof. Dr., Faculty of Education, Başkent University, Ankara,06810, Turkey